

A. Savolotska, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**Rendering of intertextual elements in cultural-specific text
(on the material of novel "Midnight's children" by Salman Rushdie)**

The study is dedicated to the role of intertextual elements and peculiarities of their rendering into Ukrainian based on the novel by Salman Rusdie "Midnight's Children" (translation by Natali Trohym)

Key words: *intertextuality, culturally-marked words, implication, interaction, multiculturalism.*

УДК 81'38=30.133.1=161.2

I. Смушинська, д-р філол. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**ПОРІВНЯННЯ ЯК СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА
З ПОГЛЯДУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

У статті досліджуються проблеми аналізу та інтерпретації порівняння як стилістичної фігури, узагальнюються теоретичні підходи до неї з сучасних позицій, робиться співставлення на матеріалі французької та української мов.

Ключові слова: *порівняння, стилістична фігура, троп, кліше.*

Порівняння, разом з метафорою та епітетом, є однією з найвідоміших і найуживаніших стилістичних фігур, однак, не зважаючи на досить довгу історію її дослідження, починаючи від праць Арістотеля, і по сьогодні ще не випрацьовані загальні теоретичні підходи щодо її аналізу та інтерпретації, хоч вона продовжує привертати увагу дослідників (про це свідчить певна кількість дисертаційних робіт, захищених за останній час [наприклад: 1; 2]). Тож таке узагальнення, з позицій сучасної лінгвістики і стилістики, спрямоване на розробку *нової теорії порівняння*, і є основною *метою* цієї наукової розвідки.

І перше питання, що виникає при дослідженні будь-якої стилістичної фігури, стосується *дефініції* і *визначення структури*. Класичною (канонічною) моделлю порівняння вважається трикомпонентна *A сотте B*, запропонована Жаном Коеном, однак, хоча б просте співставлення двох мов свідчить про не-

релевантність, "недостатність" цієї моделі: бути як "папа римський", як "ящірка", як "чорнослив", як "око" зрозуміло кожному французу, оскільки він знає такі клішовані форми як "*sérieux comme un pape*", " *paresseux comme un lézard*", "*noir comme un pruneau*", "*frais comme l'oeil*", однак ці вирази не інтерпретуються вірно пересічним українцем. Отже, обов'язкове врахування певної спільної ознаки, *tertium comparationis* (французи надають перевагу терміну *motif*), на основі чого і робиться порівняння і про яку писало багато дослідників, призводить до виведення **чотирьох-компонентної структурно-семантичної моделі**, що враховує і структурний і семантичний бік фігури, а її визнання і врахування сучасною стилістикою є, на нашу думку, об'єктивною необхідністю:

- ***comparé – terme de comparaison – comparant – motif***.

Визнання цієї моделі одразу полегшує вирішення наступного питання про **основні типи порівняння**: наслідуючи теорію метафори, можна говорити про розмежування **експліцитного й імпліцитного порівняння**. Тільки, якщо для метафори імпліцитною вважається та, де не виражене "те, що порівнюється", для порівняння експліцитність/імпліцитність буде базуватися **на ознаці вираженості/невираженості мотиву**. Яким би дивним цей мотив не був:

- *tu es aimable comme un bouledogue,*
- *tu es bête comme tes pieds,*
- *il est sale comme un pou,*
- *il est soûl comme un Polonais,*
- *la terre est bleue comme une orange (P. Eluard),*

вищенаведені приклади можна віднести до експліцитних. Незнання ж імпліцитно вираженого мотиву призводить до неможливості інтерпретації і стилістичної "невдачі":

- *répondre en Normand* (= не дати чіткої відповіді),
- *être comme un soldat du pape* (= бути поганим, боягузливим),
- *écrire comme un chat* (= погано писати) тощо.

Невірна інтерпретація може базуватися:

- або на відсутності взагалі певного символічного значення у носіїв іншої мови: бути як бульдог, як воша, як короп, як гребі-

нець, це як ? (*aimable comme un bouledogue, sale (ou fier) comme un roi, muet comme une carpe, sale comme un peigne*),

- або на неспівпадинні елементів картин світу різних народів, порівняти хоча б: *fort comme un Turc/дурний як турок, c'est de l'hébreu /це китайська грамота тощо.*

Щодо перекладу, то можна одразу зауважити існування **п'яти основних моделей**:

- модель зберігається: *têtu comme un âne* – *впертий як осел*, *soûl comme un cochon* – *п'яний як свиня*, *bavarde comme une pie* – *балакуча як сорока*, *pauvre comme un rat d'église* – *бідний як церковна миша тощо*,

- відбувається заміна род-вид: *muet comme une carpe* – *німий як риба*, *fidèle comme un caniche* – *вірний як пес*, *perfide comme un serpent* – *(шуніти) як гадюка*,

- відбувається заміна образу: *sourd comme un pot* – *глухий як пень*, *як тетеря*, *on entendait trotter une souris* – *чутно як муха пролетить*, *écrire comme un chat* – *писати як курка лапою*,

- вираз перекладається іншим, який теж існує в мові оригіналу, тобто замінюється синонімом: *vieux comme le Pont-Neuf* – *старе як світ* (у французькій мові теж є *vieux comme le monde*), *gai comme un pinson* – *безтурботний, веселий як метелик* (є також *gai comme une papillon*), *fier comme Artaban* – *пихатий, гордий як індик* (є *fier comme un raon*),

- фігура втрачається, оскільки має місце інтерпретація образу: *promesse de Gascon* – *пусті обіцянки*, *parler comme un Basque espagnol* – *спотворювати мову, погано розмовляти*, *faire un trait de Normand* – *пошити в дурні когось, обдурити тощо*.

Безумовно, проблема ускладнюється, коли йдеться не про усталені порівняння-кліше, а про **авторські, індивідуальні**, тоді присутність мотиву для порівняння є обов'язковою. Наприклад, у Г. Флобера чи у Г. де Мопассана можна зустріти:

"M. Dambreuse ... subtil comme un Grec et laborieux comme un Auvergnat" (L'Education sentimentale, 1989, p. 54),

"Tous les hommes sont bêtes comme des oies et ignorants comme des carpes" (Bel-Ami, 1981, p. 16).

Так, зокрема, показовим для творчості Роже Борніша є створення нових порівнянь, характерних для ХХ століття:

- *"avec l'arrogance d'un Sherlock Holmes" (L'indic, 1977, p. 181),*
- *"elle se compose la mine de Mata-Hari" (p. 168),*
- *"parfaite image de Fantomas" (p. 39), etc.*

Нарешті, треба відзначити, що існує інша інтерпретація термінів **експліцитне/імпліцитне** щодо порівняння суто у структурній площині, зокрема таку класифікацію порівнянь пропонує французька дослідниця Ірен Тамба-Мек [3, 50], однак запропонована нами здається більш простою і влучною. На думку французької дослідниці, до експліцитних порівнянь можна віднести такі, де зв'язка виражена чи граматично, чи через ступінь порівняння; відповідно, до імпліцитного порівняння треба відносити моделі, де порівняння передається семантизмом дієслова (типу *ressembler*), прикметника (типу *pareil à*) чи через суфікс (як, наприклад, у *cadavreux*).

До речі, щодо представлення **зв'язки порівняння**, й українська, і французька мови демонструють досить широкі можливості:

- для французької це можуть бути сполучники типу *comme*, *ainsi que*, *à la façon de*, прийменники як *de* чи *en*, дієслова типу *ressembler*, *sembler*, *paraître*, прикметники як-от *tel que*, *pareil à*, *semblable à*, *égal*, іменники *similitude*, *ressemblance*,
- для української це перш за все порівняльні звороти типу *як, мов, немов, наче, неначе, ніби*, форма орудного відмінка, ступені порівняння, заперечні порівняння типу *ой то не зоря піднімається* тощо.

Однак перекладацький аналіз свідчить все ж таки про **більшу "гнучкість" української мови**. Порівняємо початок роману "Мадам Боварі" Гюстава Флобера (оскільки, як відомо, за влучним висловом Ж.-П. Сартра, Флобер – це "порівняння") і його переклад, зроблений Миколою Лукашем (Харків, 2005). Друге речення роману вже містить порівняння:

"...chacun se leva comme surpris dans son travail" – "всі схопилися на ноги, ніби щойно відірвавшись від занять".

У другому абзаці твору бачимо опис Шарля Боварі:

"Il avait les cheveux coupés droit sur le front, comme un chantre de village..." – "волосся в нього було підстрижене в кружок, як у сільського паламарчука".

Нарешті, на цій же першій сторінці твору зустрічаємо третє порівняння:

"Il les écouta de toutes ses oreilles, attentif comme au sermon..."
– "новачок слухав усі відповіді з напруженою увагою, неначе проповідь у церкві".

Очевидним є варіювання формами порівняння в українському перекладі, тоді як французький оригінал пропонує ту саму модель із сполучником *comme*. Принагідно відзначимо, що ця цікава проблема флоберівських порівнянь і їх відтворення українською мовою ще не отримала свого глибокого всебічного аналізу і ще потребує свого вирішення (те саме можна сказати і про стилістичний аспект творчості Мопассана, Бальзака, Гюго й інших).

Наступний аспект проблеми порівняння стосується **переносу значення** при порівнянні. Французькі дослідники дійшли вже остаточної думки у вирішенні цього питання: при порівнянні не відбувається переносу значення, як це має місце при метафорі. Як дві протилежні моделі наводяться: *"він – осел"* і *"він як осел"*. Таким чином, має місце певний парадокс: **порівняння є фігурою метафоричного полюса, однак фігурою нетропейчного типу!** [огляд див. у нашій праці: 4].

Відповідно, наступний висновок, який можна зробити, стосується визначення **виду стилістичної фігури**, який представляє собою порівняння: як правило, порівняння аналізується серед фігур метафоричного типу, однак, не маючи переносу значення і вимагаючи широкої розгорнутої синтаксичної конструкції, **порівняння не є тропом і має бути зарахованим до фігур синтаксичного типу**, так званих фігур конструкції.

Нарешті, більшість підручників і довідників визначає порівняння як "зіставлення предметів", тоді як найчастіше має місце зіставлення живого і неживого, конкретного і абстрактного, фізичного і психічного. Отже, можна говорити про **чотири основні семантичні моделі**:

- живе – живе,
- неживе – неживе,
- живе – неживе,
- абстрактне – конкретне,

хоч, безумовно, завдяки Гі де Мопассану, палітра порівняльних можливостей збагатилася через порівняння із певним станом, враженням, суб'єктивним відчуттям тощо.

Додамо, що інтерпретативна семантика давно послуговується терміном *ізотопія*, яким позначають певне семантичне поле висловлювання. І отже, в залежності від того, наскільки віддаленими є семантичні поля об'єктів, що порівнюються, залежить "*напруга*" порівняння (*tension de la comparaison*) і його *прагматичний потенціал* [див., зокрема: 5]. Чим більш віддаленими є феномени, що порівнюються, тим більш сильним і вражаючим буде ефект порівняння. Власне, на цьому аспектові базується розмежування *простого, логічного порівняння* і *порівняння образного*. Зрозуміло, що у виразі "*він, як і його батько*" нічого образного немає, оскільки "він" і "батько" відносяться до одного семантичного поля.

Нарешті, остання наша теза стосується проблеми *семантичних відношень*, і треба відзначити, що практичний матеріал суперечить загальноприйнятій тезі про їхню обмеженість серед ідіоматичних виразів. Так, французькі порівняння демонструють досить широку *синонімію*, зокрема у тематичній групі кольоропозначень, наприклад:

- *noir comme du jais, comme une taure, comme du charbon, comme la cheminée, comme un corbeau, comme un pruneau, comme de l'encre, comme l'ébène, comme la suie, comme la nuit, etc.,*

- *rouge comme un coq, comme une cerise, comme un coquelicot, comme une écrevisse, comme du feu, comme un homard, comme un œuf de Pâques, comme une tomate, comme une pivoine, etc.*

Те ж саме стосується й *енантіосемії*, зокрема аксіологічної, коли той самий символ може виступати показником як позитивної, так і негативної якості, наприклад:

- *une mémoire d'éléphant* – 1) гарна, феноменальна пам'ять, 2) злопам'ятність,

- *chien* → *un temps de chien* (= "*un mauvais temps*"),
- *avoir du chien pour* (= "*avoir du charme*"),
- *chat* → *être ingrat comme les chats*,
- *être câlin (caressant) comme un chat, etc.*

Таким чином, цим нашим невеликим оглядом проблеми стилістичного порівняння хотілося б поставити крапку на численних суперечностях, які виникають при розгляді цієї, безумовно, цікавої проблеми, що дозволить позбутися досить поверхневого розгляду цієї теми, що має місце у більшості стилістик на матеріалі різних мов, і дозволить внести певні корективи у викладання теорії стилістичних фігур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Хижняк Н.С.* Відтворення асоціативного поля порівняння в іспансько-українському художньому перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Хижняк Наталія Сергіївна; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2012.
2. *Шаля О.І.* Категорія порівняння у мові науки: функціональні, когнітивно-дискурсивні та лінгвокультурні параметри: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Шаля Ольга Ігорівна; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2011.
3. *Tamba-Mecz I.* Le sens figuré. Vers une théorie de l'énonciation figurative / Irène Tamba-Mecz. – P., 1981.
4. *Smouchtchynska I.* Stylistique des figures: les tropes/ Irina Smouchtchynska. – Kiev, 2008.
5. *Robrieux J.-J.* Les figures de style et de rhétorique / Jean-Jacques Robrieux. – P., 1998.

Стаття надійшла до редакції 18.10.12

И. Смуцинская, д-р філол. наук, проф.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

Сравнение как стилистическая фигура с точки зрения интерпретации и перевода

В статье изучаются проблемы анализа и интерпретации сравнения как стилистической фигуры, обобщаются теоретические подходы с позиций современной лингвистики, проводится сопоставление на материале французского и украинского языков.

Ключевые слова: сравнение, стилистическая фигура, троп, клише.

I. Smushchynska, Doctor Habilitatus in Philology, prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Comparison as a stylistic figure in the context of interpretation and translation

The following article is devoted to the problems of analysis and interpretation of simile as a stylistic device, summarises the theoretical approaches in view of the modern linguistics, makes a comparison on the basis of French and Ukrainian languages.

Key words: simile, figure of speech, trope, cliché.